

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 303

ERKEN DÖNEM USÛL-İ FIKİH TARTIŞMALARI

Doç. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
Tel: 0 312. 341 00 02 İskitler/ANKARA
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Ağustos 2019

ISBN: 978-605-7570-42-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ERKEN DÖNEM USÛL-İ FIKİH TARTIŞMALARI

Doç. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

Ankara 2019

M. Rahmi TELKENAROĞLU

1975 yılında Konya/Beyşehir’de doğdu. 2001’de Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2003’te Suriye/Şam Arap Dili Enstitüsü, 2009’da D.İ.B. Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladı. 2009-2010 yıllarında D.İ.B. Rize Müftü Yusuf Karali İhtisas Eğitim Merkezi’nde öğretmen olarak çalıştı. 2010 yılında Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak atandı. 2015 yılında doçent oldu. Halen Nevşehir H.B.V. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır. Alanında yayımlanmış birçok makale ve çevirisinin yanında *İctihadda İsbet ve Hata Meselesi (Ankara 2010)*, *Öncelikler Fıkhı: Kaynakları ve Kuralları (Konya 2011)*, *İslam Hukukunda İhmalî Suçlar (Konya 2014)* ve *Tevcihü’l-halef fimâ ihtelefe fihi’s-selef (İstanbul 2017)*, *İslam İbadet Esasları (İstanbul 2018)* adlı kitapları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR-----	11
ÖN SÖZ -----	13
GİRİŞ -----	15
I. Usûl-i Fıkhın Tanımı -----	17
a. Tafsîlî/İzâfî Tanım -----	18
b. İcmâlî/Lakabî Tanım -----	22
II. Usûl-i Fıkhın Önemi ve Amacı -----	25
III. Hicri 5. Yüzyıla Kadar Usûl-i Fıkh Yazımı -----	28
a. Hanefî Fıkh Usûlü -----	29
b. Şâfiî Fıkh Usûlü -----	31
c. Mâlikî Fıkh Usûlü -----	33
d. Hanbelî Fıkh Usûlü -----	33
e. Mu'tezile Fıkh Usûlü -----	34

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEMLERLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

1.1. Umûm-Husûs -----	37
1.1.1. Âmm Lafızlarla İlgili Tartışmalar -----	39
1.1.1.1. Âmm Lafızların Varlığı -----	39
1.1.1.2. Âmm Lafızların Delâleti -----	40
1.1.1.3. Haram Kılan Bir Lafzın Yasaklanması Mümkün Olmayan Bir Varlığa İzafe Edilmesi -----	42
1.1.1.4. Fiilin Umumiyeti -----	43
1.1.1.5. Belirli Bir Sebebe Bağlanan Nassın Umumiyeti ---	44
1.1.1.6. Çoğulun En Az Miktarı (Ekall-i Cem') -----	45
1.1.1.7. Nefy-i Cins Lâ'sının Anlamı-----	48
1.1.1.8. Tek Kelimeyle İki Farklı Anlam Kastetmek -----	48
1.1.2. Âmm Lafzın Tahsisiyle İlgili Tartışmalar -----	51

1.1.2.1. Âmm Lafzın Akılla Tahsisi -----	51
1.1.2.2. Âmm Lafzın Haber-i Vâhidle Tahsisi-----	51
1.1.2.3. Âmm Lafzın Kıyasla Tahsisi -----	52
1.1.2.4. Âmm lafzın Râvînin Kişisel Kanaatıyla Tahsisi----	53
1.1.2.5. Nehyin Fiille Tahsisi -----	54
1.1.2.6. Haber İçerikli Âmm Lafızların Tahsisi -----	55
1.1.2.7. Mükellefin Sınırlı Sayıda Fertlerin Kastedildiği Âmm Bir Lafzı İşitip De Onu Sınırlandıran Lafzı (Muhâssısı) İşitmemesi-----	56
1.1.3. İstisna İle İlgili Tartışmalar-----	57
1.1.3.1. Munkatı İstisnanın Cevazı-----	57
1.1.3.2. İstisnanın Kendisinden Önce Geçen Ardışık Cümlelerle İlgisi -----	59
1.1.3.3. Bir Bütünden Çoğunluğu İstisna Etmek -----	60
1.1.4. Mutlakın Mukayyede Hamledilmesiyle İlgili Tartışma -	61
1.2. Emir-Nehiy -----	62
1.2.1. Emrin Sığası ve Manasıyla İlgili Tartışmalar -----	63
1.2.1.1. Emir Sözcüğünün Fiil İçin Kullanılması-----	63
1.2.1.2. Emir Fiilinin Muktezası-----	64
1.2.1.3. Vücüb İfade Etmeyen Emrin Anlamı-----	65
1.2.1.4. Yasaktan Sonra Gelen Emrin Anlamı -----	66
1.2.2. Emrin Tekrarı ve Fevri Gerektirmesiyle İlgili Tartışmalar -	68
1.2.2.1. Emrin Tekrarı Gerektirmesi-----	68
1.2.2.2. Şart veya Sıfatla Kayıtlanmış Bir Emrin Tekrarı Ge- rektirmesi -----	70
1.2.2.3. Emir Cümlesinin Tekrarıyla Emre Konu Davranışın Tekrar Etmesi-----	72
1.2.2.4. Yalın Haldeki Emrin Fevriliği -----	73
1.2.3. Emre Konu Davranışla İlgili Tartışmalar -----	75
1.2.3.1. Vakti Çıkan Mukayyed Vâcibin Hukuki Dayanağı	75
1.2.3.2. Seçimlik Emirler -----	76
1.2.3.3. Emrin Yapılmasının İczâyı Gerektirmesi -----	77
1.2.3.4. Geniş Zamanlı Emirlerin Vücüb Sebebi -----	79
1.2.4. Emrin Muhatabıyla İlgili Tartışmalar -----	80
1.2.4.1. Yalın Haldeki Emrin Kâfirlere De Hitap Etmesi --	80
1.2.4.2. Erkeklerle Yönelik Emrin Kadınları Da İçine Alması-	82

1.2.5. Nehiyle İlgili Tartışmalar -----	85
1.2.5.1. Bir Şeyi Emretmenin Onun Zıddını Yasaklamak Olup Olmadığı -----	85
1.2.5.2. Nehiy-Fesad İlişkisi -----	86
1.3. Kıyas -----	89
1.3.1. Kıyasla Amel Etmenin Cevazıyla İlgili Tartışma -----	89
1.3.2. İletle İlgili Tartışmalar -----	93
1.3.2.1. İletin Mansûs Olması veya Talil Edilebilir Olduğunda İcmanın Bulunması Şartı -----	93
1.3.2.2. Hükümün İletle Birlikte Söylenmesi -----	94
1.3.2.3. Fer'in Asl'la Birlikte Murat Edilip Edilmediği-----	95
1.3.2.4. Deverân-----	96
1.3.2.5. İttirâd -----	97
1.3.2.6. Şer'i İletin Tahsisi-----	98
1.3.3. Kıyas Yasaklarıyla İlgili Tartışmalar -----	100
1.3.3.1. Kıyas Yoluyla Sabit Olan Bir Şeye Başka Bir Şeyi Kıyas Etmek-----	100
1.3.3.2. Fıkhın Genel Kurallarından İstisna Edilmiş Bir Şeyin Başkasına Makisûn Aleyh Olması-----	101
1.3.3.3. Ceza Hukukunda Kıyas Yasağı -----	102
1.3.3.4. Genel Nitelikli Nassın Değınmediğı Bir Hükümün Kıyasla Tespiti -----	103
1.3.3.5. Kâsır İlet -----	104
1.3.4. Sözcüklerin Anlam Genişlemesiyle İlgili Tartışma-----	105
1.3.5. Kıyas Çeşitleriyle İlgili Tartışmalar -----	106
1.3.5.1. Fahve'l-Hitâb ya da Nassın Delâleti -----	106
1.3.5.2. Aks Yoluyla Kıyas -----	107
1.4. İstihân -----	107
1.5. Mefhûm-ı Muhâlefet -----	109
1.6. Dilde Mecazın Varlığı-----	112

İKİNCİ BÖLÜM

DELİLLERLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

2.1. Hadis -----	115
2.1.1. Haber-i Vâhidle İlgili Tartışmalar-----	115
2.1.1.1. Haber-i Vâhidin Bilgisel Değeri-----	115

2.1.1.2. Umûmu'l-Belvâ Olan Konularda	
Haber-i Vâhidin Kabulü -----	119
2.1.2. Rivayet Teknikleriyle İlgili Tartışmalar -----	120
2.1.2.1. Kırâat -----	120
2.1.2.2. İcâzet, Münâvele ve Mükâtebe -----	121
2.1.2.3. İcâzetli Münâvele -----	122
2.1.2.4. Râvînin Kendi El Yazısıyla Yazdığı Bir Hadisi	
Hatırlamaması-----	122
2.1.2.5. Manen Rivayet -----	123
2.1.3. Mürsel Hadisin Kabulüyle İlgili Tartışma -----	125
2.1.4. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Fiilleriyle İlgili Tartışma----	127
2.1.5. Tek Din İki Peygamber Tartışması-----	128
2.2. İcma -----	129
2.2.1. İcmanın Hücciyetiyle İlgili Tartışma-----	129
2.2.2. İcmaya Muhalefetle İlgili Tartışmalar -----	132
2.2.2.1. Tek Kişinin Muhalefeti (Hilâfü'l-Vâhid) -----	132
2.2.2.2. İcmanın Kendisiyle Kurulduğu Kimsenin	
İcmaya Muhalefet Etmesi-----	134
2.2.2.3. İcmada Tâbiînin Sahâbeye Muhalefeti -----	134
2.2.2.4. Ümmetin İhtilafından Dışarı Çıkmak -----	136
2.2.3. İcmanın Şartlarıyla İlgili Tartışmalar -----	137
2.2.3.1. İnkırâzu'l-Asr-----	137
2.2.3.2. İcmaya Katılan Kişilerin Taşınması Gereken	
Özellikler -----	138
2.2.4. İcmanın Dayanağı (Senedi/Müstenedi)	
İle İlgili Tartışma-----	140
2.2.5. İcmanın Tespitiyle İlgili Tartışma -----	141
2.2.6. Medine Halkının İcmasıyla İlgili Tartışma -----	141
2.2.7. Sükûtü İcma İle İlgili Tartışma -----	143
2.3. Sahâbî Kavli -----	145
2.3.1. Bir Kişiye Sahâbî Demenin Ölçütüyle İlgili Tartışma -	145
2.3.2. Hüccet Değeriyle İlgili Tartışma-----	147
2.3.3. Sahâbînin “Filanca Şeyle Emrolunduk” ya da “Filanca	
Şeyden Nehyolunduk” Demesiyle İlgili Tartışma-----	148
2.3.4. Sahâbeden Birinin “Şöyle Yapardık” veya “Şöyle Yapar-	
lardı” Demesiyle İlgili Tartışma -----	149

2.3.5. Meşhur Dört Halifenin Görüşleriyle İlgili Tartışma ---	150
2.4. Şer'u Men Kablenâ (Bizden Öncekilerin Şeriatı) -----	151
2.5. İstishâb -----	153
2.5.1. Şer'î Bir Hükmün İstishâb ile Tespitiyle İlgili Tartışma	153
2.5.2. İcma Hükmünün İstishâbıyla İlgili Tartışma -----	155
2.5.3. Olumsuz Önergelerde İspat Külfetiyle İlgili Tartışma	157
2.6. Maslahat (Eşyadaki Fayda Unsurunun Hükme Tesiri) -	158

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NASSLAR ARASI İLİŞKİYLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

3.1. Beyan-----	159
3.1.1. Beyanın Ertelenmesiyle İlgili Tartışma -----	159
3.1.2. Tebliğin Ertelenmesiyle İlgili Tartışma-----	160
3.2. Nesih -----	161
3.2.1. Neshin İmkânıyla İlgili Tartışma -----	161
3.2.2. Neshin Şartlarıyla İlgili Tartışmalar -----	163
3.2.2.1. Yürürlüğe Gireceği Tarih Henüz Gelmeden Önce Bir Emrin Neshedilmesi -----	163
3.2.2.2. Bir Hükmün Ondan Daha Zor Bir Hükümlle Neshedilmesi -----	164
3.2.3. Nesih Şekilleriyle İlgili Tartışmalar -----	166
3.2.3.1. Kur'an'ın Sünnetle Neshi-----	166
3.2.3.2. Sünnetin Kur'an'la Neshi-----	168
3.2.3.3. Haber-i Vâhidle Nesih -----	169
3.2.3.4. Nassa Ziyâde (Ziyâde ale'n-nass)-----	169
3.3. Teâruz ve Tercih -----	171
3.3.1. Haber-i Vâhidin Kıyasla Çatışması -----	172
3.3.2. Sahâbî Sözü'nün Kıyasla Çatışması -----	173
3.3.3. Kıyasın Kıyasla Çatışması-----	175
3.3.4. Âmm-Hâss Çatışması-----	177
3.3.5. Sahâbînin Kendi Rivayet Ettiği Hadise Aykırı Davranması-----	179
3.3.6. Râvinin Kendi Rivayet Ettiği Bir Hadisi İnkâr Etmesi-----	180
3.3.7. İki Râviden Birinin Ötekine Göre Daha Geç Müslüman Olması -----	181
3.3.8. Râvilerin Sayısal Çokluğunun Tercihe Etkisi-----	182
3.3.9. İletin Daha Genel Olmasının Tercihe Etkisi -----	183

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İCTİHAD VE TAKLİDLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

4.1. İctihad -----	185
4.1.1. İctihadın Kutsallığı-----	185
4.1.2. Doğrunun Çokluğu (Hukuki Rölativizm)-----	186
4.1.3. Doğrunun Tek Olduğu Saha-----	189
4.1.4. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İctihadı -----	190
4.1.5. Şer'î Hükümün Bir Peygambere Havale Edilmesi -----	192
4.1.6. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Görüp De Hükümünü Açıkla- madığı Bir Olay Hakkında Hüküm Vermek-----	193
4.2. Taklid -----	193
4.2.1. Âlimin Başka Bir Âlimi Taklid Etmesi -----	193
4.2.2. Bir Âlimin Aynı Konuda İki Farklı Görüş Öne Sürmesi	194
SONUÇ -----	197
KAYNAKÇA -----	201
DİZİN -----	215

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.mlf.	Aynı müellif
a.y.	Aynı yer
b.	İbn, bin
by.	Basım yeri yok
Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
Krş.	Karşılaştırınız
m.	Miladi
md.	Madde
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radiyallâhu anh
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
s.a.s.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	Sayı
ts.	Tarihsiz
vd.	Ve devamı
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesâire

ÖN SÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰی آلِهِ وَاصْحَابِهِ أَجْمَعِیْنَ
“Şüphesiz Allah adâleti, iyilik yapmayı ve
yakınlara yardım etmeyi emreder..” (en-Nahl 16/90).

“Şüphesiz Allah adâleti emreder”. Evet, nüzulünden beri bu cümle hakperest vicdanlarda makes bulan lahuti bir çağrı olmuştur. Bu çağrıya kulak veren Müslümanlar kendilerine yeryüzünde adaletin tesisi ve tevzii gibi bir rol biçmişlerdir. Geçmişte sergiledikleri devlet deneyimlerinin de genelde bu yüksek ideali gerçekleştirdiği söylenebilir.

Şüphesiz âdil olmak hem semavi dinlerin temel bir öğretisi hem de beşer fitratının bir niteliğidir. Hatta diyebiliriz ki, vahye doğrudan muhatap olmamış insanlar bile adaletin iyi (hasen), zulmün kötü (kabih) olduğunu bilir. Bunun anlamı insanın içgüdüsel olarak başkalarına âdil davranmayı ve kendisine âdil davranılmasını doğru bulduğudur. Daima haksızlığa tepki gösterir, zulme karşı derinden bir husumet besler. Bunu idrak etmek için ise herkesin kendi ruhuna bakması kâfidir. Bir de tarihin kanlı sayfalarına.. İnsanlık tarihi haksızlığa karşı verilmiş kavgaların hikâyesiyle doludur.

Adâletin tesis ve tevziinin yegâne yolu ise hukuktur. Hukuk toplumlar için ekmek ve su gibidir. Romalıların dediği gibi “nerede toplum varsa orada hukuk vardır (*ubi societas ibi ius*)”. Çünkü hukuk güvenlik demektir. İnsan denen canlı gündelik davranışlarını ve reflekslerini temelde güvenlik saikiyle şekillendirir. Mazlum göçmenlerin kitleler halinde kıtalar dolaşması bunun somut bir kanıtıdır. Güvende olma hissi ise yalnızca hukukla sağlanır. Birey sadece ve sadece hukuk kurallarının var olduğu ve diğer insanların bu

kurallara saygı duyduğu bir çevrede kendini güvende hissedebilir.

Ancak her toplumun hukuk idesini besleyen dünya görüşü ve ahlaki önkabulleri vardır. Bunu da birtakım tümel yargılarla koruma altına almak ister. Hukuk felsefesi ve hukuk metodolojisinin temel işlevi tam da burada kendisini gösterir. İslam hukukunun kurumsal kimliğini belirleyip bu kimliğin dışına savrulmasını engelleyen tümel yargılar ise fıkıh usulünü doğurmuştur. Bu usul zaman içinde fukahânın zihninde olgunlaşmış ve onların ağzıyla formüle edilmiştir. Böylelikle fıkıh usulü Müslümanlarca geliştirilen adli nizamın bir yandan teorik altyapısını oluşturmuş, öte yandan bu altyapıyı muhafaza etmiştir. Resmi ya da gayri resmi uygulayıcıları da hukuk yaparken karşılaştıkları yöntem sorununu büyük oranda onunla aşmışlardır.

İşbu kitap, usûl-i fıkıhın olgunlaşmaya başladığı IV. ve V. hicri asırlarda İslam bilginlerinin yaptıkları tartışmalara ve hukuku objektif kriterlere bağlama adına verdikleri çabalara bir nebze ışık tutacaktır. Zira geçmişten günümüze Müslümanların hukuk algısını ele veren kaynak temelde bu ilimdir. Umarız ki bu çalışma, okura maziden devreden fıkıh mirasının hâlâ pozitif hukuka söyleyebileceği bir şeyler olduğunu ilham edecektir. Aynı zamanda benzerini üretmek şöyle dursun bazen anlamakta yetersiz kaldığımız eserleri anım-sama/önemseme imkânı verecektir.

Şu da var ki, eserin bütününde fıkıh ve usulünü öven kimi ifadeler bazılarına mübalağa görünebilir. Ama değil! Hatta insanda hayranlık uyandıran bu çalışmaları övme yolunda daha güçlü cümleler kurulabilirdi. Lakin bu ilmin erbabı olanlarca maksadımız malumdur. Olmayanlar da bu eserler üzerinde bir miktar imal-i nazar etmekle ne demek istediğimizi anlayacaklardır.

Ve mine'llâhi't-tevfîki ve'l-hidâye..

Doç. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU
Nevşehir-2019